

תורה ומדינה הלכה למעשה - עונש החרם והנידוי בעידן המודרני

ראשי פרקים

1. עונש הנידוי והחרם מדין הגמ'
2. הרחבת ענישת הנידוי והחרם ע"י הגאונים
3. מניעת המנודה והמוחרם מלקיים מצוות כחלק מדרכי הענישה הננקטים נגדו
4. מגמת צעדי הענישה הננקטים כלפי המנודה והמוחרם
5. עונש החרם בימינו בחברות חרדיות סגורות ובכלל החברה הישראלית
6. צעדי ענישה כלפי עבריינים סדרתיים כחלק מעונש החרם

1. עונש הנידוי והחרם מדין הגמ'

הגמ' במסכת מועד קטן, העסוקה בחלקה המרכזי בדיני אבלות, שואלת לגבי מספר דינים השייכים באבל, האם שייכים גם באדם שנגזר עליו נידוי, וכן באדם שהינו מצורע. במהלך דבריה מסיקה הגמ', וכן נפסק בשו"ע להלכה בדיני אדם המנודה, שהינו אסור בכיבוס, בנעילת הסנדל ובתספורת. לעומת זאת, למרות שאדם אשר הוטל עליו חרם החמור מנידוי, אסור ללמדו תורה, וכן לשאת ולתת עמו, אדם שנגזר עליו נידוי בלבד, מותר לשאת ולתת עמו, וכן מותר ללמדו תורה וללמוד הימנו. בנוסף לכך, מהסיפור המפורסם בעניין תנורו של עכנאי, בו החרים את רבי אליעזר ניתן ללמוד, שיש להתרחק מהמנודה בריחוק של ארבע אמות, וכן פוסק השו"ע להלכה. כאמור ישנו סוג ענישה נוסף הדומה מאוד לנידוי והוא החרם, עליו אומרת הגמ', שאדם שהינו מוחרם, אסור לו ללמוד תורה מאחרים וכן ללמד תורה, ומותר לו רק ללמוד תורה לבדו, ע"מ שלא ישכח את לימודו. בנוסף חל עליו איסור משא ומתן עם אחרים, מותר לו לפתוח חנות קטנה, שיוכל להתפרנס ממנה בדוחק. למרות הריחוק מהמנודה והמוחרם, להבנת הריב"ש, ניתן לדבר עם המנודה והמוחרם, אך לא להרבות בדברים עימם, כיוון שכל הגדרת הנידוי והחרם הינה הריחוק והבידול משאר העם. לכאורה ניתן לתמוה, במידה וזוהי מגמת הנידוי והחרם, מדוע האיסור הבסיסי ביותר באדם המנודה והמוחרם- הריחוק ממנו, אינו מובא בצורה ברורה בגמ' העוסקת בדיני הנידוי והחרם, ונלמד רק בדרך אגב מסיפורו של תנורו של עכנאי. מ"מ נראה, שמגמה זו באה כבר לידי ביטוי בדברי הגמ', הרואה דמיון בין אדם מצורע ומנודה. באדם מצורע כל המגמת התורה הינו לבודדו משאר העם כמאמר הפסוק: "בדד ישב". בדומה למצורע, נראה מדברי הגמ', שגם במנודה יש עניין שיהיה מרוחק מהציבור כדברי הריב"ש. מתוך הבנה זו, מנסה הגמ' ללמוד מאבל, דינים שונים הן ביחס למצורע והן ביחס למנודה.

2. הרחבת ענישת הנידוי והחרם ע"י הגאונים

במהלך דבריו של הריב"ש, מביא כקושיה לדבריו את דברי רב האי גאון בעניין גדרי הנידוי והחרם אשר היו נהוגים בזמנו. מעבר לדינים המובאים בגמ' כחלק מעונש הנידוי והחרם, מובאים בדברי רב האי דרכי ענישה נוספים, אשר הינם, כפי שנראה מדבריו, חלק מעונש החרם והנידוי. לדברי רב האי, אסור לדבר עם המוחרם, שלא כדברי הריב"ש הסובר שמותר לדבר עם מוחרם ומנודה, וכן אין להתפלל בבית הכנסת אשר המנודה שם. עוד מביא רב האי, שמי שיעבור על החרם וישב במחיצת המוחרם, יהיה מוחרם בעצמו. בהמשך מביא הריב"ש בשם הגאונים, שלא מצרפים את המוחרם למניין ולזימון, לא ימולו את בניו, לא יקברו את מתיו, יוציאו בניו מבית הספר, ואשתו מבית הכנסת. מוסיף הריב"ש ומביא את דברי רב פלטי, לפיהם יש להתייחס למוחרם כגוי לכל דבר, היינו שיינו יחשב יין נסך, פיתו פת עכו"ם וכן על זו הדרך. הריב"ש הסובר שמותר לדבר עם המוחרם, מבין דברי רב האי גאון, כמו גם שאר דברי הגאונים, אינם מעיקר הגדרת הענישה שבגמ', שהרי כל הדינים המובאים לעיל לא נמצאים כלל בדברי הגמ'. ממילא, למרות שמותר לדבר עם המנודה והמוחרם, ראו לנכון הגאונים להחמיר על המוחרם חומרות נוספות, ביניהם לא לדבר עמו. הסיבה להחמרות המובאות בדברי הגאונים הינה, כפי שמובא בדברי רב האי גאון, שהבינו הגאונים שאם לא יוסיפו על עיקר הגדרת הענישה כלפי המוחרם, כפי שהינה מובאת בגמ', לא יהיה בענישה זו בכדי להרחיק את האדם מן העברה, משום שבזמנם כפי הנראה, היה צורך בהחמרת הענישה כלפי העבריינים. לכאורה יש לשאול, מניין ראו הגאונים לנכון להרחיב את הסנקציות הננקטות כלפי המוחרם, דברים שאין להם כל זכר בגמ'. כפי שראינו כבר בעבר, ישנן דרכי ענישה שהתורה וחז"ל התנגדו להם, כגון מאסר, לכאורה ניתן לומר, שמכך שהגמ' לא הביאה דרכי ענישה אלו, לא ניתן יהיה להשתמש בהם, וממילא הינם אסורים. בפרט ע"פ החלוקה העקרונית, אותה

ראינו בעבר, לפיה כל ענישה ממונית הינה לגיטימית, אף אם אין לה אזכור במקורות, ע"פ הכלל שנאי שבממון תנאו קיים, היינו בכל אופן שתקנו ציבור מסוים תקנות, ניתן להתנהל ע"פ תקנות אלו, ולהעניש ענישה ממונית, ולראות בתקנות אלו מעין תנאי שהסכימו לו כל חברי הקהילה, וממילא אף אם אין מקור לענישה זו יש לה מקום. לעומת זאת, לא מצאנו יכולת להעניש בענישה שאינה ממונית, שאינה כתובה בתורה, משום שבתחום זה כאמור, לא ניתן להתנות ולחדש דבר שלא מובא בתורה. לכן לא ברור מהיכן ראו הגאונים לנכון, לחדש סוגי ענישה אלו, שאינם ממוניים שאין להם זכר בגמ'. ניתן היה לומר שכל חידושי ענישה אלו, הינם פועל יוצא מהסמכות שמעניקה התורה לחכמים שבכל דור ודור, להעניש ולתקן תקנות כהוראת שעה. אולם כפי שכבר ראינו בעבר, וכפי שנראה גם מסברא פשוטה, אין כל יכולת לתקן תקנות קבועות לאורך זמן כהוראת שעה. מדברי הגאונים הנ"ל המובאים בריב"ש נראה, שעקרונות ענישה אלו, היו מקובלים באותה תקופה כנוהל ענישתי קבוע, ולא כמענה נקודתי לעבריינות חריגה. למרות הענישה הנרחבת למוחרם המובאת בדברי הגאונים, הריב"ש ממאן לקבל דבריהם להלכה, ואומר שהיכולת להרחיב את גבולות הענישה מעבר למובא בגמ', אינה אפשרית לאחר תקופת הגאונים, שהם היו כסנהדרין הגדולה, והיו יכולים לתקן תקנות, אך לאחר תקופתם יש להיצמד לענישה המובאת בגמ' באדם המנודה והמוחרם. לעומת דברי הריב"ש אומר הרא"ש, שאם יראו בית הדין לנכון להחמיר על המוחרם ולנקוט כנגדו דרכי ענישה מחמירים מעבר למובא בגמ', יכולים הם לעשות כן. **מדברי השו"ע נראה, שלא פוסק כדברי הריב"ש, וסובר שישנה יכולת לבית הדין אם ירצו, להחמיר יותר מהמובא בגמ', ולנקוט כנגד המוחרם והמנודה מעבר לסנקציות המובאות בגמ', גם בימינו אחר תקופת הגאונים.** עוד יש לברר בסוגיה זו, כאשר אמרו הגאונים שמותר לבית הדין לנקוט צעדי ענישה מחמירים יותר על המוחרמים והמנודים, מהם צעדי הענישה שניתן לנקוט בהם, והאם ניתן לנקוט בצעדי ענישה נוספים, מעבר למובא בדברי הגאונים והראשונים הנ"ל. מדברי הרא"ש ע"פ הירושלמי נראה, שלא רק שניתן להרחיב את סמכויות הענישה מעבר למובא בגמ', אלא יכולים בית הדין גם להאריך ולקצר את משך הענישה בחרם או בנידוי לפי שיקול דעתם. זאת למרות שבגמ' מובאים זמנים ברורים למשך זמן הנידוי והחרם, כמובא במסכת מועד קטן, שמנדים פעמיים למשך שלושים יום כל פעם, ואחר שישים יום של הנידוי, אם עדיין ישנו צורך להעניש את האדם, יש להחרימו, היינו להחמיר את צעדי הענישה כלפיו.

3. מניעת המנודה והמוחרם מלקיים מצוות כחלק מדרכי הענישה הננקטים נגדו

נראה שהבעיה המרכזית שראו הפוסקים עם הרחבת סמכויות ענישה אלו של המוחרם והמנודה, הינה ביחס ליכולת בית הדין להעניש עונשים שיש בהם משום ביטול מצוות של האדם באופן ישיר, כגון ההחמרה המובאת בדברי הגאונים ביחס למוחרם שאין למול את ילדיו ואין לקבורו. על יסוד דברים אלו מביא הים של שלמה את דברי הרמב"ן, אשר נשאל אם אכן המנהג להחמיר על האדם המוחרם והמנודה ולא למול את בנו וכדומה יש לו מקום, או שמא ענישה זו אינה שייכת, ולא ניתן לתקן תקנות מעין אלו, שיש בהם משום ביטול המוחרם מקיום מצוות המוטלות עליו. הרמב"ן משווה בדבריו בין חרמות אלו שמקורם בדברי הגאונים, הכוללים גם כפייה על ביטול מצוות של הנענש, לבין דין שבועה. לדבריו, כשם ששבועה חלה על דבר מצווה, במידה וכלל בשבועתו גם דברים שאינם מצווה, כגון נשבע שלא לאכול שום דבר, ואכל מאכלות אסורות כחזיר וכדומה, כך גם אם הענישה בחרם כוללת דברים המותרים לאדם עם דברים האסורים, מותר להעניש כך, והחרם חל גם על המצוות שכופים עליו לבטלם כמילת בנו וקבורת בני משפחתו. עוד אומר הרמב"ן, שהסיבה שמותר לבית הדין לבטל המצוות, הינה משום שמדובר בהוראות שעה שבית הדין יכול לתקן תקנות, אף אם הינם כנגד דיני תורה כהוראת שעה. לכאורה לא מובן כלל הקשר שעושה הרמב"ן, בין אדם הנשבע לבטל מצווה, לבין יכולת בית הדין לגזור גזרה ולתקן תקנות שיש בהם משום ביטול מצוות של הנענשים. הש"ך בדבריו מביא, שהסיבה שאין בביטול המוחרם ממצוות מסוימות איסור, הינה משום שמדובר בהוראת שעה, ולכיד מותר להעניש בהוראת שעה, אפילו אם כתוצאה מכך לא יוכל המוחרם לקיים מצוות. מדברי הש"ך עולה, כי שתי התשובות של הרמב"ן, הינן למעשה תשובה אחת. הסיבה ליכולת בית הדין לבטל מצוות של הנענש, הינה מדין הוראת שעה. אולם גם אחר דברי הש"ך, לא מובן מדוע חיבר הרמב"ן שתי סוגיות שלא קשורות זו לזו בעליל- נשבע על מצווה, ויכולת בית הדין לבטל מצוות. **השו"ע מביא את היכולת של בית הדין למנוע מהמוחרם לקיים מצוות להלכה, כחלק מהיכולת של בית הדין להעניש את המוחרם והמנודה, אולם ע"פ דברי הש"ך הנ"ל דברים אלו הינם רק כדין הוראת שעה, ודבריו מובנים שאם לא כן, לא ברור כלל מניין היכולת של בית הדין לבטל אדם רשע ככל שיהיה, ממצוות המוטלות עליו. נמצא שלפי דברי השו"ע, המביא חלק מההרחבות לענישת המוחרם המובאות בגאונים בעיקר דיני המוחרם והמנודה, וחלק אחר כהרחבה שע"פ הש"ך שייכת רק כהוראת שעה, ישנה חלוקה ברורה בין הרחבות הדינים שעשו הגאונים בענישת המוחרם והמנודה, מעבר למובא בגמ'. ישנה הרחבה בענישת המוחרם מעבר למובא בגמ' שאינה מדין הוראת שעה, אלא ניתן לתקנה באופן ברור כתקנה קבועה, כגון לא לדבר עם המוחרם, לא לצרפו למניין ולזימון וכדומה, וישנה הרחבה נוספת, אשר בה יש להשתמש רק כבררת מחדל והוראת שעה- לבטל את האדם המוחרם ממצוות.**

4. מגמת צעדי הענישה הננקטים כלפי המנודה והמוחרם

נראה שהמקור לענישת הנידוי והחרם, כפי שמובא בגמ' במסכת מועד קטן, הינו מכך שברק בן אבינעם מחרים את מרוז, שלא בא לעזור במלחמה כנגד סיסרא. מדברי הגמ' והרמב"ם נראה, שישנם שני חלקים בלימוד הגמ' מפסוק זה לדין ענישת החרם והנידוי. חלק ראשון הינו חלק מהרשימה המובאת ברמב"ם, לעונשים שבית הדין יכול לנקוט בהם, כחלק מיכולתו לתקן תקנות כהוראת שעה, כאשר ישנו צורך בדבר, אולם מלבד זאת מהווה פסוק זה, מקור לדין אדם המוחרם באשר הוא, כתקנה קבועה אשר הובאה גם בגמ' ובפוסקים לאורך כל התקופות, וכמובא בפרקי דרבי אליעזר, שאף בזמן שלמה המלך היו מנוזים ומוחרים. לכן מדייק הרמב"ם בדבריו ואומר, שהוראת השעה הינה רק לנדות אדם שאינו חייב נידוי, כגון מי שהפר את ההיבדלות מהמוחרם ולא התרחק ממנו כנדרש, ולא שעצם הענישה של החרם היא עצמה הוראת שעה. כך נראה גם מדברי הרא"ש, אשר מבין ששאלת הגמ' מנלן דמחרימין הינה באופן כללי על עצם דין החרם, ורק אח"כ שואלת הגמ' מנלן דמחרימים מעבר לנהלי החרם הרגילים של בית הדין. על כך עונה הגמ' להבנת הרא"ש, שניתן ללמוד מהפסוק, שאפילו את העוברים על החרם ויושבים עם המוחרם ניתן להחרים, כמובן שאין דין להחרים, אלא מדין הוראת שעה. מתוך הבנה שיסוד דין החרם והנידוי הינו נסמך על הפסוק משירת דבורה, ניתן לומר שלמעשה מקורו מן התורה, כשם שדינים נוספים מובאים בנביאים, למעשה תוקפם הינו מהתורה ולא מדרבנן. ע"פ דברים אלו יש לברר, מה כללה התורה בענישת הנידוי והחרם. לא מצאנו כל מקור מהתורה לדינים הספציפיים המובאים בגמ', לעונשים של אדם המוחרם והמנודה. אולם בניגוד לכך, כל הדינים המובאים בעניין מצורע מובאים בפוסקים במפורש. הרמב"ם בעניין איסור כיבוס וגילוח של מצורע, מביא בדבריו פסוקים מפורשים לכך, בעוד שבמנודה אין לכך כל פסוק, מדוע דווקא איסורים אלו חלים עליו כתספורת וכיבוס. נראה ממהלך הגמ', שלמעט מקרים חריגים, ישנו דמיון רב בין מצורע למנודה, לכן הגמ' שואלת על שני הדינים ביחד, האם שייכים בהם איסורים מסויימים, או לא. להבנת הגמ', כפי שמובא גם בריב"ש, שמגמת הנידוי הינה לבודד את הנענש בעונש זה, ולהבדילו מהחברה. מגמה זו למעשה אינה מובאת בגמ' מפורשות משום שעצם ההגדרה של אדם מנודה ומוחרם הינה ההתרחקות ממנו. זו הסיבה לכך שלא מובא במקור המרכזי שבגמ', שישנו חיוב להתרחק מהמוחרם והמנודה, משום שאם לא כן, ממילא אינו מנודה כלל, ולכן אין צורך לומר זאת כלל. ממילא כל דרך ענישה, שמגמתה הינה בידול של הנענש מהחברה באופן בסיסי שייך במנודה כפי ששייך במצורע כמובא בפסוק "בדד ישב", מעצם הגדרת האדם כמנודה. נמצא שכל החידוש הנלמד מהפסוק, הינו עצם העובדה שקיים צעד ענישתי שמטרתו ריחוקו של האדם מהחברה, אך פרטי הדינים אינם מובאים בתורה ובנביאים. לכן כל בית דין בכל תקופה צריך לבחון, מהם צעדי הענישה הנדרשים, שמגמתם בידול המנודה והמוחרם מהקהל, כצעד ענישתי שמקורו מהתורה. זו הסיבה שמובא בדברי רב האי גאון, שאם לא ירחיבו את אפשרויות הענישה בתקופתו מעבר למה שכתוב בגמ', לא יגרם הנידוי והחרם כל רגיעה מפני העונש. ע"כ מבין רב האי, שיש להמשיך את מגמת התורה המובאת גם בגמ', ולאפשר לבי"ד שבכל דור ודור להעניש לפי ראות עיניהם, ולא להיצמד בהכרח רק לצעדי הענישה המובאים בגמ'. משום שהגמ' בעצמה לא ראתה בהם צעדים הכרחיים, אלא רק כדוגמאות בלבד, אחרת כיצד לומדת הגמ' מהפסוק המהווה מקור לענישת החרם והנידוי, להעניש בדינים אלו דווקא, ולא אחרים. באופן זה כאמור פסק גם השו"ע להלכה, לא רק לתקופת הגאונים, אלא גם לאורך כל התקופות כולם, שיש להשתמש בצעד ענישתי זה של חרם ונידוי לפי הצורך, ולא דווקא לפי המובא בגמ' בלבד, כל עוד שענישה זו תהיה בגדר הרחקה ובידול הנענש מהחברה ברמות שונות לפי חומרת העברה. נראה באופן זה להסביר גם את דברי השו"ע, אשר חוזר פעמים רבות על העובדה שאם ירצו בית הדין יכולים להחמיר את ענישת החרם. בסעיף אחד אומר זאת בעניין משך זמן החרם, בסעיף נוסף ביחס לחומרת החרם, ובסעיף אחר לגבי היכולת להחרים את מי שמפר החרם ומצוי בחברתו של המוחרם. מוסיף השו"ע ואומר בסעיף אחר, שאפילו למנוע מהנענש מצוות, כמילת בנו וכדומה מותר. אם כל מגמתו של השו"ע הייתה, רק ע"מ לומר שבי"ד יכולים להחמיר בענישה מדין הוראת שעה, היה ניתן לומר כל דברים אלו בסעיף אחד. אלא שבחלוקה זו מבאר השו"ע את שאמרנו. היכולת לשנות מפרטי ענישת המוחרם והמנודה, מעבר למה שכתוב בגמ' הינה מתוך היכולת שהתורה בעצמה מאפשרת ורוצה שבית הדין בכל דור ודור ינהג במוחרמים כפי ראות עיניו. כל זאת, כאשר בבחירת דרכי הענישה, נצמד בית הדין בהחלטתו למגמת התורה בענישת החרם- בידול מהחברה. אולם מהפסוק בשירת דבורה, ממנו ניתן ללמוד יסוד ענישה ע"י החרם, לא מלמד כלל על היכולת לכפות את הנענש להתבטל ממצוות. משום שכל מגמת חידוש היתר הענישה ע"י החרם, היה לומר שאין בעצם הבידול של האדם מחברתו בכל צורה שהיא כל איסור, למרות שבמעשים אלו מסכים בושה ועגמת נפש גדולה למוחרם ופגיעה בשמו הטוב, אך הפסוק לא בא לומר שניתן למנוע ממנו לקיים מצוות כחלק מצעדי הענישה כלפיו. לכן, ע"מ להשתמש בכלי ענישה אלו המונעים מהנענש לקיים מצוות, כגון איסור למול את בנו או לקבור את מתו, כיוון שאין כל הוכחה מהפסוק לכך שהדבר מותר, ישנו איסור בדבר. ממילא בית הדין שנוהג כך כתקנה קבועה בלא הגבלת זמן, למעשה שותף לעברות שעושה הנענש, ובעוד שהלה פטור מעברותיו משום שהינו אנוס ע"פ בית הדין, בית הדין אשר אסר עליו לקיים מצוות אלו, למעשה עובר עברות אלו. נראה שהבנה זו, של הלימוד מהפסוק של מגמת ענישת החרם והנידוי ותו לא, היא

זו שגרמה לרמב"ן לחבר בין מניעת קים מצוות ע"י המוחרם, לבין הנשבע לבטל מצווה. להבנת הרמב"ן, בית הדין יעברו על האיסור במניעתו מלקיים מצוות, רק אם זו הייתה המגמה של מעשיהם- לבטלו ממצוות. אולם מכיוון שמגמתם הינה להרחיב את ענישת החרם כהוראת שעה ע"מ להעניש עברייני, ממילא להבנתו, דומה הדבר לאדם הנשבע לקיים או לבטל מצווה, שאם כל מגמתו הייתה רק לבטל המצווה בשבועתו, אין שבועתו חלה. אך מכיוון שכולל בשבועתו גם דברי רשות, ממילא כיוון שמגמתו אחרת, השבועה חלה גם על מצווה. אולם כאמור בדברי הש"ך אסור לבית הדין לנקוט בצעד זה אלא בהוראת שעה, מפאת ביטול המצוות הנגרם כתוצאה מצעד דרסטי זה.

5. עונש החרם בימינו בחברות חרדיות סגורות ובכלל החברה הישראלית

ע"פ יסודות הענישה ע"י החרם, וכפי שמובא בראשונים ובפוסקים מספר פעמים, החרם בא כצעד ענישתי, בין השאר, גם על מי שעובר על תקנות וגזרות הקהל. נמצא שמדברים אלו עולה, שבהחלט ניתן גם בימינו להשתמש בענישה זו, אשר יש לה מקור מן התורה, או לכל הפחות מדברי קבלה, והייתה נהוגה בקהילות ישראל מאז ומעולם, עוד ממימי שלמה המלך, כמובא בפרקי דרבי אליעזר. ממילא ענישת החרם מתיישבת טוב יותר כמדיניות ענישה, אשר יכולה להיות מעוגנת בחקיקה ובדיני העונשים של מדינת ישראל, מאשר עונש המאסר, עליו דיברנו בעבר, והוכחנו שלא נהגו להשתמש בכלי ענישה זה לאורך הדורות, מפאת העובדה שנחשב ענישה שבגופו של האדם, האסורה בלא היתר מפורש מהתורה, או מדין הוראת שעה. ממילא ענישה זו אינה יכולה להיכתב בספר החוקים של מדינת ישראל, כחלק מדיני הענישה. כפי שהוכחנו בדברינו, ניתן להרחיב את דיני החרם והנידוי בימינו, לפי שיקול דעת השופטים ביחס לחומרת העברה, לכל מעשה שמגמתו היבדלות הציבור מהמוחרם. כמובן שבחברות חרדיות סגורות הדבר אפקטיבי מאוד, וניתן ליישום בדיוק כמו בתקופת הגלות, מפאת צורת החיים הקהילתית הסגורה, באופן כזה שאדם נבדל מהחברה, וצריך להתרחק ממנו, אסור להשתתף עמו בכל דבר, הן בקדושה והן בשותפות רשות, כולל איסור כניסה לבית הכנסת, ואף הוצאת ילדיו מבית הספר וכדומה. בצירוף העובדה שהמוחרם אסור בכיבוד ובתספורת, וממילא יראה מנוול מאוד, ובכך תגרם לו בושה רבה. הענישה בדרך זו אכן יכולה להיות אפקטיבית מאוד, לא פחות מכליאה בבתי כלא, ואין צורך להיעזר בצעדי ענישה שאינם כתובים בגמ' ובפוסקים. במידה והאדם המוחרם יעבור על האיסורים הללו ויכבס או יסתפר, ממילא לא יתירו לו את שאר האיסורים, ואף יחמירו את צעדי הענישה וההיבדלות כנגדו, כפי שמובא בראשונים, שבית הדין, בטרם מתיר את החרם, בודק אם אכן האדם ביצע את המוטל עליו, והתנהל כאדם מוחרם. מצב זה זהה בימינו, לוועדה של שב"ס לבדיקה אם ראוי להפחית שלישי מתקופת מאסרם של האסירים. בנוסף לכך ע"פ דברינו, במידה ומדובר בעברות חמורות מאוד, ישנו כח כאמור לבית הדין לנקוט כנגדו צעדים שימנעו ממנו לעשות מצוות מדין הוראת שעה, אשר בחברות חרדיות סגורות, יש בכך משום ענישה משמעותית מאוד, כגון איסור למול את בניו וכדומה, וכן ניתן בהוראת שעה להחרים אף את האנשים אשר יפרו את ההרחקות ממנו. לכאורה ענישה זו אפקטיבית רק בחברה סגורה מאוד. ישנם רבים הטוענים, שסנקציות אלו אינן אפקטיביות כלל בחברה הישראלית הפתוחה יותר. נראה שע"פ דברינו, לפיהם ניתן להרחיב את מעגל הענישה לכל עונש שעניינו בידול האדם מהחברה, בפרט שאחד המרכיבים המרכזיים, המובאים כבר בגמ', כלפי המוחרם, הינו איסור המסחר אתו, מאפשר קשת רחבה ואפקטיבית של דרכי ענישה, גם בחברות פתוחות יותר. למעשה ניתן ע"י מערכות פיקוח מתאימות, לאסור על אדם זה להתפרנס, ולהביאו למצב של פת לחם של ממש לתקופה ממושכת. עוד ניתן לפקח על חשבון הבנק שלו ולעקלו במידת הצורך, כחלק מאיסור עשיית המסחר עמו וכדומה. בנוסף לכך, מפאת העובדה שאסור כלל להתקרב אל המוחרם, וכל הציבור למעט משפחתו הקרובה שיעשה כן עלול להיזק ולחיות מוחרם בעצמו כמובא לעיל, נראה שניתן יהיה לגרום בכך ענישה משמעותית, ומידת ההרתעה מפני עשיית העברות, לא תהיה פחותה בערכה מאשר המאסר המצוי בימינו, אשר מאפשר לאדם לעשות ככל העולה על רוחו, למעט יכולתו להלך חופשי. יש להוסיף לכל הצעדים האפקטיביים הנ"ל, את המובא בראשונים ובגמ', שכחלק מהליך הטלת החרם על אדם, ישנו צורך לפרסם קלונו ברבים, ע"מ שידע הציבור להתרחק ממנו. מעשה זה מקביל בימינו למעשה "השיימינג", אשר הינו עונש אפקטיבי למדי, ואף גרם אצל מספר אנשים אשר נענשו בדרך זו שלא בצדק, לשלוח יד בנפשם.

6. צעדי ענישה כלפי עבריינים סדרתיים כחלק מעונש החרם

אולם ניתן לכאורה לומר, שכל הצעדים הללו אכן משמעותיים כנגד אנשים מן הישוב, אשר לעיתים הבושה והכלימה אשר נגזרת עליהם, מעצם הפרסום על כך שחטאו, כבר מקבלים עונש חמור מאוד. אולם בנוגע לעבריינים סדרתיים, אשר בימינו נכנסים ויוצאים מהכלא דבר יום ביומו, לכאורה מעשים אלו ודומיהם, לא בהכרח ירתיעו אותם. מובא בראשונים הן בעניין חובת הבעל כלפי אשתו, והן

בעניין חובת אדם החייב כסף לחברו ולא משלם לו, שלמרות שאין יכולת לכלוא אדם זה, משום שיש בכך ענישה גופנית כלפי האדם המותרת רק כהוראת שעה, ניתן להוציא כנגדו צו עיכוב יציאה מן הארץ, כדי שלא יברח בלא לשלם לחברו את הכסף שחייב לו, וכן שלא יברח מאשתו, ובכך לא יוכל לקיים את המצווה הבסיסית אשר הוא חייב כלפיה מדאורייתא- מצוות עונה. לכאורה ניתן לשאול, מניין מחלקים הראשונים בין איסור לכלוא את האדם, משום שיש בכך משום שיעבוד הגוף, לבין ההיתר להוציא כנגדו צו עיכוב יציאה, שגם הוא סוג של מאסר. אלא שנראה מדברי הרשב"א, שהצרת צעדיו של אדם אינה סניף של עונש המאסר, אלא סניף של עונש החרם. משום שכפי שמביא הוא בדבריו, כיוון שהחובה הבסיסית ביותר של הציבור כלפי המוחרם הינה להתרחק ממנו, ממילא לא ניתן יהיה לעשות כן אם יסתובב חפשי, בפרט במקומות שאין לבית הדין כל יכולת ענישה כלפי הציבור, אם יפר את צעדי הענישה כלפיו ויתקרב או יסחור עם המוחרם. נראה שהסיבה המרכזית לחילוק העולה מדברי הרשב"א הינה הדברים המובאים לעיל, לפיהם הכל תלוי במגמת הענישה. מכיוון שבצווי עיכוב היציאה, אין מגמתם לשלול החרות מהמוחרם, אלא למנוע מהציבור להתקרב אליו, לכן הדבר מותר, ואינו נחשב שיעבוד בגופו של הנענש, דבר שבגיננו אסור המאסר. ממילא ניתן ע"פ דברי הרשב"א, להצר צעדיו של האדם, ולהכניסו אף למעצר בית וכדומה כדי למנוע ממנו חיכוך עם הציבור. בימינו בעידן המודרני, בו יכולת של האדם לצאת מהארץ, תלויה בגורמי ממשל שונים, אשר אסורים לחתום לו על הדרכון ולאפשר לו יציאה מהארץ מפאת היותו מוחרם, ממילא כל אדם שהינו מוחרם יקבל אוטומטית צו עיכוב יציאה מהארץ מהסיבה הזו. כ"כ ניתן, כחלק מההבדלות ממנו, לאסור עליו להירשם כנשוי ואף לשלול את אזרחותו, ושאר מעשים שהינם פועל יוצא מהחובה להתרחק ממנו, וממילא לא לתת לו שירותים באשר הם. בעידן המודרני, אי נתינת שירותים הינה גורמת לניתוק מוחלט כמעט מכל דבר. בנוסף לכך, כחלק מחובת ההיבדלות של הציבור מהמוחרם, ניתן אף להענישו בגירוש, ללא יכולת חזרה מהארץ, דבר שעשוי לעיתים להיחשב כעונש גדול מאוד לאנשים מסוימים. ממילא, נראה שמעבר למקורות אותם מביא הציץ אליעזר לשימוש בעונש הגרוש, ע"פ דברינו ניתן לראות בהרחבת ענישת החרם, כמקור גם לעונש זה, אשר יש בו מגמה של הבדלות הציבור ממנו, ולא ענישה שבגוף, האסורה ע"פ תורה. כמובן שבמקרי קיצון, שנראה שגם דרכי ענישה אלו והדומות להם לא יעילות, ניתן להכניס אדם לכלא מדין הוראת שעה, המתירה אף להוציאו להורג, וכ"ש הכנסה לכלא, אך ע"פ דברינו נראה שניתן להיעזר בימינו בסל נרחב מאוד של עונשים שעשויים להיות כבדים ומרתיעים לא פחות מהכלא, ולהזדקק לעונש המאסר רק במקרי קיצון כהוראת שעה.